

Irunen kanpotar gertatu zen goierritar euskalduna

(1977.urtean jazotakoa)

Luis Maria MUJICA

La estación es como un vagón de tercera clase de las líneas perdidas, de los trenes formados de corrales para hombres. El tren ha frenado su marcha. Escapan los chorros de vapor de la máquina. Luego, la locomotora se desinfla en un soplo largo...

Ignacio Aldecoa
(El corazón y otros frutos amargos)

Anttonik Ama Birjina Arantzazukoari bederatziruena egina zion oheratu aitzinetik; koipez zikinduriko estanpa musukatu zuen eta errezoetako liburuska maketsean sartu.

— *Ama, bosterdian esna nazazu -Ernesto semeak oheratzera-koan. Despertadoreari kordea emaiozu, bazpare, azkenaldean ez dabilte ondo ta.*

— *Egon adi lasai, seme -etsipenez amak.*

Gau hartan Anttonik Ernestori laztan luzeagoa eman zion -bere eskuineko bularraren kontra hertsatuz- semearengan zerbait txarra susmatu bailuan. Ernesto, hain zuzen, baseritik kanpo Irunera lan-bila zihoan hurrengo goizean, eta hilabeteetan ez zen etxera itzuliko.

Ernesto eri zegoen aspalditik, asmak joa, eta baserriko edozein eginbehar fisikok berehala akitzen zuen mutila, arnasestuka jarriz. Baserriko lan astunak, noski, ez ziren egokiak bere osasunerako...

"Seme, artu al dek pastilla...?", "Jarabea edan al dek?", "Galtzerdi bustiak aldau al dittuk?" etengabe aritzen zitzaion ama arduraz.

Osaba apaizaren kontseilua jarraituz, hirira lan bila joanen zen Ernesto, bulegoko izkribatzaile, udaltzain, atezain, dendalagun edo beste edozelako eginbeharrak betetzera... Aita hiltzean, Migel -anaia zaharrena- baserriaren ardurarekin geratu zen, eta Xaturnino seminarista joan. Ernesto ahulegia zen, bada, ganadu-lanetarako, eta, orobat, soroan goldean jarduteko. Etxean, oraindik, bi neska gelditzen ziren.

— *Seme ori etzeon ondo; eskaseegia dun baserri lanetarako. Obe dun, kuantu, Donostin, Irunen edo beste nunbaiten lan ariñago bat berarentzat bilatzea...* – esaten zion Eusebia ahizpak Anttoniri.

— *Arrazoa dun. Ze eiñgo diñau?*

On Zelestino apaizak, goiz batean, Irundik telefonatu zion Anttoni arrebari gestio batzuk ilobaren alde eginak zituela -eta Aduanatako bulegoan asteazkenean aurkezteko adieraziz-. Bulegoan atezain modura lan egin zezakeen -eta bere eginbeharrak atea irekitzea, telefonoa hartzea, ofizinak errekadu zenbait egitea eta antzekoak izanen ziren-.

Anttoni biziki poztu zen deialdiarekin; azkenean, asmadun semeak lan egokia lortuko zuen. Ernesto Goierriko herrixka batean hezia izan zen, eta ez zuen euskara baino mintzatzen, eta eskolako maisu erdaldunak ez zion pedagogia egokiz gaztelania erakustea lortu. Herrixka hartako mutilek soldaduskan ikasi ohi zuten, maiz, gaztelania -Melillara, Burgosa, Madrila, Kastilla herrira joatean-. Ernesto, ordea, asmaren arazoarengatik soldaduskatik libre geratu zen.

Anttonik hormako erloju handira so egin zuen. Goizeko bost eta erdiak ziren orduantxe; Ernestoren gelara igo zen.

— *Seme, jeikitzeo ordua dek... Ni orain sukaldera gosaria iretzat prantatzera nijek, eta jeixterakoan ez aaztu pardela.*

Ernestok mindura disimulatua zuen barnean, baserri-lanetarako gauza ez zelako osasun makalaren kariatz; alferrikakotzat ikusten zuen bere burua.

Leihatila ireki zuen, eta kristalean zehar inguruko soroak eta belardiak behatu; etxe gibleko baratzean zeuden tomateak, kipulak

eta babarrun-makilak; artasoroan, berriz, berak ipinitako txorimaloak agur egin bide zion -besoak haizetara arin mugituuz-. Hura dena utzi beharrean kausitzen zen Irungo hiri arrotzeko bulego batean desgertzearren... Nahiz haseran Eusebia izebaren etxera bizitzera joan zen, kezka zituen hirian hainbat gizon arrotz aurkituko zuelako. Eguzkiaren lehen izpiak belardi leun eta artaburu gizenetara erortzen ziren bozkarioz.

Amak gosaria prestatzerakoan, berekiko, "*Seme erkin onentzat zeatio ez da lanik erri ontan bertan -udaletxeen, alondigan, botikako almazenean?-*", "*Nola moldauko ote da ene semea Irungo erri-pusketa ortan?*", "*Seme eskaxa atea zait, Jauna, eta laundu eñ bearko digut gogotik, orratio..."*).

Anttonik tren-biderako hamarretakoa prestatu zion semeari, txorizo-mutur eta tomate-xerraz osatua.

Ernestori, sukaldera hurbiltzean, katu beltza inguratu zitzaion, eta isatsaz galtzerdietan laztan astitsuak egiten hasi; animaliak ere susmatu bide zituen, nolabait, Ernestoren kezka

— *Seme, otsok amarretako... Irunera allatzeako ordubata ortxe izango'k, eta ez adi ezer jan bare geatu... -Ondoren, aurreko egunetik prestaturiko saskia erakutsiz-: Bi ollo gorriok ire izoantzat dittuk; urdaiazpikoa ta gaztaie baita. Euxebi izoari esaiok datorren astean beste pardela bialiko diodala.*

Ernestoren aitona sano konkorturik -eta esku aihentsuak bere bizar urdinetara maiz eramaten zituela- sukaldeko txokoan egon ohi zen eserita. Ernestok toki hartara behatzean aitonari heriotza hurbilago auresusmatu bide zion ("*Auskalo, noiz artio deun gure attajau-ne?*", "*Akaso, ez diat geiago bizirik ikusiko*"). Bi malko isuri zitzaizkion disimuloz.

Ernestok hormako egutegian jarri zuen soa, bat-batean, eta irailleko Andra Marietan, lehen bider, etxean ez zela etxean pentsatu. Bai, biziaren patua latza zen berarekin jaiotetxea utzi behar zuelako.

Amak eta Martina arrebak lagundurik, herriko geltokira jaitsi zen Ernesto, eta be rehala lurrun-mordotan bildua -eta gurgil bielen mugimendu azkarrean- trena zetorrela entzun zuen.

— *Seme, allau bezin pronto urdaiazpikoa eman izoari -etxeoan-dreak geltokiko anden apalean.*

— *Ez kezkatu, ama.*

Amak eta arrebak estuki laztandu zuten, eta Ernestok baserriko larretara jaso zuen, beste behin soa, malda haietan geraturiko behi gorria, zekorra eta ahuntza agurtu nahi balituan.

Ernesto lokomotibaren lurrunetan galdu zen, zurezko departamenduan eseri ondoren. Irungo hirian inoiz ez izanak kezka larria sortzen zion. Behin egon zen etxetik kanpo, aita, oso gaiso, Tolosako ospitalera eraman zutenean. Ernestok eztula egin zuen treneko departamenduko leihorantz itzulita, eta eskua, badaezpada, jarri ezpailnetan bere eritasunaz ohar ez zitezen aitzinean zeudenak. Birikak jota zeuzkan.

Treneko lehiatiletatik lantegi handiak ikusten hasi zen: "*Abrasivas del Norte*", "*Ferrajes*", "*Cartonajes, S.A.*", e.a. Hura guztia aski arrotza zitzaion.

Behin Irungo geltokira iritsita, ingurukoa oraindik estrainu, bitxi eta ez-ezagunagoa egin zitzaion, eta, bat-batean "*Prohibido estacionarse en el paso de traviesas*", "*Expendeduría de tabaco*", "*No se expiden billetes hasta las 3 de la tarde*" modukoak irakurri zituen. Ernestok uste zuen Irunen -Tolosan bezala euskara gaztelaniaren pareko izanen zela. Bere iritzian, gainera, euskaldun Euskal Herriko edozein herritan euskaldun modura jokatzeko eskubidea zuen ("*Zeatio lotsau bear nauk erdera gaizki itz egiteagatik?*", "*Eskubidea zeukat, arraioa, nire euskeraz edonun baliatzeko...*").

Irungo geltokitik aterata, Ernesto kale-bila hasi zen:

— *Jauna, mesedez, esaidazu non dagoen Serapio Mujika kalea?*

Txapela tipia kaskoan finkaturik zeraman gizonttoak ez zion deus ulertu; inolako esparik gabe erantzun zion

— *Mire, zeño, como no me hable en cristiano no ze lo entiendo.*

Ernestok ezpainak estutu zituen.

— *¿Podría usted Serapio Mujika kalea donde estar desir?*

— *Coja la primera a la izquierda, luego a la derexa, no ze tuerza, y allí mismamente ze lo encontrará.* -Gizontto andaluziarrak so ha-

roa bota zion gaztelania taxuz mintzaten ez zuen euskaldun petoari ("Ze habrá visto, ni zaben hablar como Dios manda...").

Osaba apaizak izebari utziriko papertxoan "Delegación de Aduanas. Frontera Norte. Oficina de expediciones" idatzia ageri zen. Goiz hartan bertan espero zuten mutila bulegoan.

Bertaratzean, bibotea eta ile beltza kaskoan zuen gizaseme lerdena topatu zuen Ernestok.

— *¿Es usted, acaso, Ernesto Zube1dia Esquisabe1? -Eta erantzunik emateko astirik egabe bulegariak-: Está bien... Le esperábamos. El jefe quiere hacer1e unas preguntas. Pase, por favor.*

Ernesto urduri zegoen; biziki arrotz sentitzen hasia zen Iruna hurbildu ahala. "Euska1 Errian nagok, ezta?" bere buruari animoak eman nahiaz.

Bulego-burua Kepa Mikelarena jaun nafarra, euskararik ez zekiena, zen.

— *Ya me ha informado su tío cura que llegaba usted con intenciones de trabajar, pero antes deberá pasar unas pruebas, pues son varias las personas que han presentado la solicitud para encargarse en esta empresa de la recepción de los clientes, del teléfono, del correo y de otros servicios. A cada solicitante le tendremos tres días como prueba en la recepción; al término de los cuáles se comunicará a cada interesado nuestra decisión.* -Ernesto urduriago jarri zen, postu hartarako berak bakarrik eskaria egin zuela uste baitzuen.

Inguruan ez zen euskaraz tutik ere entzuten. Ernestok lehen proba-txanda hurrengo egunean eginen zuen.

Lanean jarrita, bulegoko telefonoa hartzean Ernestok:

— *¿Quién es?*

— *Aquí desde la Inspección de Hacienda. Por favor, que se ponga al teléfono el Sr. Miquelarena.*

Ernestok, berehala, bulego-buruari:

— *Señor, Inspesión dise que ponga teléfono.*

Mikelarena jaunak beretik aterata: *-Pero, hombre, no se dice "que ponga", sino que "se ponga".*

Segidan, dei berria hartu zuen bulego buruarentzat: *-Aquí tiene errekado, señor, desde la Frantzia...*

Mikelarena jauna, berehala, ohartu zen Ernestok ez zekiela taiuz gaztelania. Osaba apaizari deitu zion telefonoz zakar hurrengo egunean: *-Don Celestino, no puede ser, no puede ser... Este chico habla torcido el castellano.*

— *¿Pero se hará entender, no?*

— *Lo siento, no podemos cogerle en la sección de recepción.*

Bulego-buruak handik bi egunera desenkusak eskaini zizkion Ernestori postua Andrés Hernández Revuelta, José Cano Pedrosa edo Manuel Calatayud Mata delakoetatik batentzat izanen zela adieraziz.

— *Mire, lo sentimos mucho, pero usted no vale para este puesto. Dése cuenta que estamos en Irún. Suponíamos que usted hablaba correctamente el castellano, y que le conste que yo soy legal y aberchale...* -Ernestok negar-gura sakona bere burua ezetsia ikustean. Estularriz, ezulka hasi zen Mikelarena jaunaren aitzinean. Bere bihotzaren malura handia zen. Mikelarena jaun aberchalearentzat euskaldun peto bat desegokia zen bulegoko lan posturako-. *No se apure usted. Su tío cura me ha dicho, por el teléfono, que mañana podrá presentarse en la oficina de Abastos del Ayuntamiento, porque allí necesitan un chico que sepa vascuence.*

Mikelarena jaunaren bulegoan, azkenean, Manuel Calatayud Mata jauna hartu zuten posturako.

Ernestok negar egin zuen sano gau hartan Euxebi izebaren etxean. Ordurarte ez zuen uste izan inoiz Euskal Herrian gaztelania ongi jakitea nahitaezkoa zela bizia irabazi ahal izateko... (*"Ez ote nago Euskal Errian?"*, *"Erdaldunak Ordizin iristen al die castellanoa nik euskera aina itz egitera?"*, *"Mikelarena jaunak nola dauka "abertzaleztat" bere burua?"*). Ernestok ez zuen gau osoan loak hartuko.

Hurrengo goizean Ernesto, izebak paraturiko gosaria -arraultze frijituak eta kafesnea- hartu ondoren, gonbitoka hasi zen, ezularen kolpeak emanda. Arraultzearen gorringoa -kafe koloretan bildua- mahai gainera joan zitzaion.

— *Jainkoarren, ez adi ain estu jarri, Ernesto! Udaletxean artuko aute, an euskaldun bat bear dittek eta...*

Izebak pazientziaz bildu zuen mahaira erauziriko gonbito-orea, eta ilobari kafesne-kikara berria jarri zion aitzinean. Ernestoren urdailak, ordea, ezin zuen ezer hartu, hain zegoen moralki lurjo eta birrindua.

Udaletxera joan aurretik, badaezpada, beste zenbait tokitara lan bila joatea erabaki zuen. Osaba apaizak udaletxean bilaturiko postua, ausaz, ez zen ziurra, eta probatu egin behar zuen nonbait beste zerbaitekin... Egunkariko iragarkiak irakurri ondoren, okindegi batean, kamioi-garraiotako bulego batean, publizitate-enpresa batean, garbigai generoen salmenta-kate batean galdezka ibili zen. Leku haietan "Ya no necesitamos a nadie...", "Hoy mismo hemos cogido un chico para el puesto", "Con ese castellano torcido... mal puede usted servirnos en esta oficina", "Ez, ez, erdara mintzatu beharko zenuke...", "Acaso, le necesi taremos el mes que viene..." gisakoak entzun zituen.

Azkenean, osaba apaizak udaletxean bilaturiko postuaren berri jakitera joan zen. Egia ote zen postu hartarako euskaldun bat eskatzen zutela?

Udaletxera abiatzean lasaitzen hasi zen, ze euskara eskatzen bazuten nork jakinen zuen Irunen berak hainbatean-txikitandik edoskitako hizkuntza?

Udaletxera iritsi orduko Ariztieta jaunak:

— *Siéntese. Me han dicho que no ha podido entrar usted de receptionista en la oficina de las Aduanas Comerciales a causa del euskera. Lo siento. Ya sabe cómo es Irún... Aquí, sin embargo, se trata de un puesto de euskera en la sección de Abastos. Pero antes deberá pasar un examen, pues hay varios solicitantes.*

Ernesto bere buruaren jabe sentitzen hasi zen; azken finean, euskaraz eginen zuen lehiaketa, eta haurtzarotik ongi zekien mintzoan behar bezala egokituko zen edozein eskabidetara. Irundar euskaldunen euskara eskasa gairitzeko berak ez zuen, ez, nekerik ukanen...

Bulegotik irtetea Martxial Peluaga gaztea agurtzera etorri zitzaion. Aspaldian Ordizian ikusia zuen gizaseme hura. Martxial Peluagarena zen, prezeski, azterketako formulak egiteko ardura. Ernesto areago lasaitu zen laguna han ikusteaz.

- Zer moduz, Ernesto?
- Zuen lehiaketara netorrek postua lortzeko. Bost bat egun baino ez zetuak pasa Irunen, eta gaztelania taxuz mintzatzen ez dakidalako kanpoan utzi zidatek postu batean. Emen, beintzat, euskera jakitea eskatzen dezue, ezta?
- Halaxe duk -Peluagak eskuarekin kolpetxo eman bezalako bizkarrean-. Baina, badakik, aurrez euskarazko azterketa-ariketak egin beharko dituzue lan-posturako lau gizaseme zaretelako; hiru irundar eta hiru heu.

Ernesto konfidatuagoa sentitzen zen. Berak irundarrek baino *ja-torrigo* mintzatzen zuen euskara, eta, alafede, kalekume haiek ez zekizkiten baserriko euskara zaharraren sekretuak, esaera zaharrak, esamoldeak, kantinelak, eta abar. Berak ongi menderatzen zituen denak... Horrela kitatuko zituen Aduanako bulegoan jasandako lotsakizunak. Aurrerantzean, gainera, berariaz mintzatuko zen oker gaztelaniaz, berak, euskalduna izaki, Euskal Herrian espainola behar bezala hitzegiteko betebeharririk izanen ez zuelako. Gaztelauek, andaluziarrek, extremeñoek, gainera, ba al zekiten euskara, alajainetan!, berak gaztelania bezainbat?

Burutapen guzti haiek hausnartzen zegoela, euren artean erdaraz ari ziren hiru gazte (bi neska eta mutil bat) ikusi zituen azterketa egin behar zuten gela-atean. Gaztetxoak ziren hiruak. Euskal aditz-flexio eta deklinabideei buruz ari ziren mintzo erdaraz ("*Euskeraz itz egiteko gauza ez dittuk txaldan oriek...*", "*Ze euskaldun pattalaki!*").

Peluagak lehiaketa-gelara deitu zituen lauak.

- Eser zaitzete. Lehiaketaren lehen zatia idatzia izanen da. Gramatikazko galdera batzuk, ariketak, aditz-flexioak, deklinabideak, eta, azkenean, idazkitxoak eginen duzue. Letra garbiz bete dena.

Ernesto Bilbora joaniko lehengusuarengan pentsatzen jarri zen, bat-batean ("*Arek, bai, ondo zekik castellanoa...*", "*Ikurrinez josita etortze'k etxera, baina errikoekin eta arrebarekin erderaz eitten dik...*", "*Orra gure erriaren abelera txarra...*").

Eztulari eman zion, supitoan, azterketa orriak aitzinean ikustean. Zer ziren aditz-flexio haiek, zer deklinabide haiek? ... Peluaga berehala ohartu zen Ernesto urduri jarri zela; ez zuen uste izanen Ernesto gau-eskola batean euskara batua ikasten inoiz egon ez zenik.

"Edurne, pásame el bolígrafo azul, por favor" entzun zuen muti-lak bere gibelean. *"No, espera, toma el negro, pues el azul tiene poca tinta..."*, *"Yo voy a empezar primero con los aditzas, sabes..."*.

Lehen galderak deklinabide mugatuaren zerrendak -euskara ba-tuan idatziak, noski eskatzen zituen (bokalez amaituriko hitzena, hain zuzen). *"Deklinabidea?"* Ernestok bere baitan *"Bai, gizona, gizona-rekin, gizonari, gizonetaz, eta abar"*. -Ernestok etxean *"gizoneri eman"*, *"malluakin jo"*, *"semeai esan"* gisakoak entzunak zituen.

Bigarren galderan aditzen ahalerazko flexioak eskatzen zitzaizkien. Eta Ernestok berehala: *naitteke, zitteke, zaitzake bezalakoak idatzi zituen*. Eta, ondoren, *zijoan, zoatza, zetuat, ziñuztan mo-dukoak* Goierriko euskararen moldera.

Azkeneko ariketa idazketa zen, eta gaiak *"Hiritarren betebeharrak"* izenburua zuen. Pentsatzen egon zen minutu pare bat Ernesto, eta, konfidaturik, idazten hasi:

"Irian bizi danak iritar bezela zintzo jokatzek jakin bear du; agintarien ordenak bete bear di tu estriñan, eta legean eskatutakoak egiten saiatu gero, eskubideak eta betebeharrak parekoak baitira gizasemeengan, orratio...".

Ernesto pozik atera zen azterketatik. Erraz samarra iruditu zitzaion dena. Joan Oñatibiaren gipuzkerazko gramatika, dena den, aurreko hilabeteen errepasatua zuen. Hala ere, ez zegoen ados azterketa hartan mintza-probarik ez egotearekin. Hizkuntza batean mintzatzea zen garrantzitsuena, bere otuan, eta eginkizun hartan ere beste lehiakideak baino hobe aterako zen.

Hurrengo egunean, izebaren etxean bazkaltzen ari zela, telefono-deia jaso zuen Ernestok udaletxetik. Bertan Edurne Zelaieta Hernández neskatxa posturako hautatua izan zela komunikatzen zion emakume batek, ahots emez, azterketarik onena neskatxarena izan zela eta.

Ernestok ezin zuen sinetsi (*"Mola, euskara ebaltzen ez dun erdi-euskaldun txaldan oietako bat artu dutela euskara bearrezkoa dan posturako?"*). Badaezpada, udaletxera abiatu zen azterketa ikustera (*"Ez da posible neskato orrek nik baño obeto aterketa egitea! Zeatio"*

gertatzen zait neri alakoa...?”), “Galdera guztik ondo prantau nittun nik”).

Bertaratuta, atezainak Martxial Peluagaren partetik azterketa-orria luzatu zion. Ariketan *naitteke* (naiteke), *zijen* (zihoan), *zoatza* (zoaz), *det* (dut), *ziñuztan* (zintudan), *bear* (behar), *gizoneri* (gizonei), *dittu* (ditu), *zetuak* (dizkiat) gisakoak zirriborro gorri batez orbanduta zeuden, eta alboan euskara batuan legezkoak ziren formulak idatzita. Ernesto ez zen euskaldun alfabetatua... Postu hartarako euskara batua eskatzen zen, baike. Mintzamina baino garrantzitsuagoa zen, gainera, idazketa formala euskara *standartean* egitea.

Ernestok arratsalde hartan bertan Goierrirako trena hartzea erabaki zuen. Ez zen izebaren etxetik pasatuko janzkirik hartzera ere. Zeharo suntsitua, lurjoa sentitzen zen.

Treneko komunean ezulari eman zion, eta, halako batean, gonbitoarekin batera odola atera zitzaion.

Amak, etxeko sukaldean -deus abisatu gabe semea sartzen ikustean “*Ernesto, zer eñ dek Irunen?*” galdera. Ernestok ez zion, ordea, ezer erantzun amari, eta goiko gelako bidea hartu zuen arima maluraz betea zeukalako...